

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ARISTOTELEŠ

Život a dílo

384 – 321 př. Kr., narozen ve Stageirě, žák Platónův, učitel Alexandra Velikého, Lykeion (peripatetická škola), po smrti Alexandrově exil a brzká smrt.

Dochované dílo obsahuje esoterní (určené pro vnitřní potřebu) spisy sloužící původně k výuce v Lykeiu; víme o nedochovaných spisech určených veřejnosti: měly formu dialogu jako spisy Platónovy; Aristotelés považuje filozofii za objektivní vědeckou disciplínu, kterou lze vyučovat, sdělovat objektivně a transparentně – proto výukové texty (Platón ještě říká, že filozofie je práce, činnost: hledání pravdy ve společné řeči; tvrdí, že jádro své filozofie by nesvěřil žádnému spisu – proto dialogy s otevřeným koncem).

Aristotelovi žáci a následovníci, především ANDRONÍKOS RHODSKÝ se podíleli na tematickém uspořádání a formální redakci, vzniklo *Corpus Aristotelicum*; nejznámější spisy z Corpusu:

- Organon (Kategorie, O vyjadřování, První a Druhé Analytiky, Topiky, O sofistických důkazech)
- Fysika
- Metafysika
- Ethika Níkomachova
- Politika
- Rhétorika
- Poietika

Logika

Aristotelés jako první zkoumá nejen obsah, ale hlavně **formu myšlení** (strukturu úsudku), jeho systém je spolu se stoickou logikou základem tzv. klasické logiky.

1. Pojem / termín, slovo

uchopuje jsoučno, označuje **kategorii**, je **definován** pomocí aspoň 2 jiných pojmů: rodu a druhu:

- **rod** zařazuje definovaný pojem do množiny podobných pojmů,
- **druh** představuje tzv. specifickou diferenci a jednoznačně vymezuje definovaný pojem v rámci rodu (př.: člověk je živočich rozumný)

kategorie tedy představují **nejobecnější rody** všeho jsouč

„Každé slovo, které je vyřčeno bez spojení, označuje buď substanci, nebo kvantitu, nebo kvalitu, nebo vztah, nebo kde, nebo kdy, nebo polohu, nebo vlastnictví, nebo činnost, nebo trpnost.“

Aristotelés – Kategorie

Příklad: **substance** „Aristotelés“; **kdy** „ráno“; **kvantita** „171 cm“; **poloha** „stojí“; **kvalita** „filozof“; **vlastnictví** „klid“; **vztah** (relace) „učitel Alexandrův“; **činnost** „učí“; **kde** „Athény“; **trpnost** „je vypovězen“

2. Soud / výrok, věta

Soud je věta – spojení aspoň 2 pojmů: **subjektu** (podmětu) a **predikátu** (přisudku), výrok je věta, o níž můžeme říci, kdy je pravdivá či nepravdivá.

- podle **kvality** se rozlišují výroky **kladné** a **záporné**
- podle **kvantity** se rozlišují výroky **obecné** a **částečné**

Kombinací pak vznikají 4 typy S–P výroků:

obecný kladný	každé S je P	S a P	Všichni kosi jsou černí.
obecný záporný	žádné S není P	S e P	Žádný kos není černý.
částečný kladný	některá S jsou P	S i P	Někteří kosi jsou černí
částečný záporný	některá S nejsou P	S o P	Někteří kosi nejsou černí.

3. Úsudek / sylogismus, argument

Soudy lze spojit do úsudků, Aristotelés předkládá pravidla správného spojování. Spojení dvou soudů, jímž vzniká třetí, se nazývá **sylogismus**), tzv. klasická (aristotelská) logika uvádí, které případy (mody) sylogismů jsou správnými úsudky a které ne.

„Když **a** vypovídá o celém **b** a **b** o celém **c**, pak musí také **a** nutně vypovídat o celém **c**. Taková podoba úsudku se nazývá první.“

Aristotelés – První Analytiky

Sylogismus je argument, skládající se ze 3 S–P výroků, 2 premis a závěru. Existují **4 figury** sylogismu podle postavení tzv. středního termínu (M) v premisách. doplníme-li typ výroků podle kvantity a kvality, dostaneme pro každou figuru 64 **mody** (4^3), z nichž jen některé vyjadřují správný argument

Všechny kombinace: 64 modů ke každé figurě.

Správné argumenty (správnost argumentu se dnes snadno ověřuje pomocí Vennových diagramů):

První figura	M – P <u>S – M</u> S – P	platné mody: barbara, celarent, darii, ferio (barbari, celaront) tedy: aaa, eae, aii, eio, aai, eao
Druhá figura	P – M <u>S – M</u> S – P	platné mody: cesare, camestres, festino, baroco (cesarop, camestrop) tedy: eae, aee, eio, aoo, eao, aeo
Třetí figura	M – P <u>M – S</u> S – P	platné mody: darapti, felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison tedy: aai, eao, iai, aii, oao, eio
Čtvrtá figura	P – M <u>M – S</u> S – P	platné mody: bramantip, camenes, dimaris, fesapo, fresison (camenos) tedy: aai, aee, iai, eao, eio, aeo

4. Důkaz

Řetěz úsudků je **důkaz**.

Metoda důkazu **deduktivní** postupuje od obecného k jednotlivému – odvozování; cílem vědy je dosáhnout toho, aby se to, co je, vyvodilo jako nevyhnutelné z příčiny; aristotelský sylogismus je deduktivní.

Metoda důkazu **induktivní** postupuje od jednotlivého k obecnému (abstrahuje).

„Indukce je postup, který vede od jednotlivého k obecnému; např je-li nejlepším kormidelníkem ten, kdo tomu oboru nejvíce rozumí, a vozatajem právě tak, pak je i vůbec v každém oboru nejlepší ten, kdo mu rozumí nejvíce.“

Topiky

Indukce hledá to, co je společné určitému rodu; až hotová věda může stavět na dedukci, vědění je čerpáno z indukce; podle Aristotela (na rozdíl od přesvědčení Platónova) lze dospět k poznání i cestou indukce, spojením předběžného vědění a smyslové zkušenosti.

5. Principy / axiomy

jsou základní a nejobecnější předpoklady našeho usuzování, které jsou však nedokazatelné: považujeme je prostě za evidentní (Aristotelés uvádí zásadu sporu, později byly doplněny další)

princip sporu	není možné aby něco zároveň platilo a neplatilo	$\neg (p \wedge \neg p)$
princip totožnosti	to, co je, je tím, čím to je, a ničím jiným,	$p \Rightarrow p$
princip vyloučeného třetího	daná věc v témže ohledu je nebo není, třetí možnost není	$p \vee \neg p$
princip dostatečného důvodu	to, co je, má dostatečný důvod ke své existenci	$p \Rightarrow (q \Rightarrow p)$

Metafyzika/ontologie

„*ta meta ta fysika*“ to, co je „za“ přírodou; to, co je jsoucnu („on“) obecně

„*Jest druh vědy, jež zkoumá jsoucnu jako jsoucnu a to, co mu o sobě náleží. Tato věda není totožná s žádnou takzvanou vědou zvláštní. Neboť žádná jiná věda nepojednává obecně o jsoucnu jako jsoucnu, nýbrž každá si z něho vybere určitou část a zkoumá určení, jež jí náleží, jako například vědy matematické. Ježto však hledáme počátky a nejvyšší příčiny, jest zjevno, že musí jako počátky náležeti určité přirozenosti o sobě. Jestliže tedy badatelé, kteří hledali prvky toho, co jest, hledali ty počátky, musí také ty prvky náležeti jsoucnu nikoli mimochodem, nýbrž pokud jest jsoucnem. Proto je také našim úkolem, abychom zkoumali první příčiny jsoucna jako jsoucna.*“

Aristotelés – Metafyzika

1. Substance a akcidenty

Podstata (substantia, úsiá) věcí tkví jen v nich samých, ne v světě idejí.

Rozum vychází ze smyslové zkušenosti, která zaznamenává vnímatelné náhodné projevy substance, tzv. **akcidenty** – a skrze ně proniká k nevnímatelné, ale pojmově (rozumově) uchopitelné a zákonité **podstatě**

2. Čtyři příčiny jsoucna:

- **látková příčina** (causa materialis)
 - každý předmět je materiální, obsahující **látku**, např. dům má cihly, kameny atd. – z nich však lze postavit i něco jiného
 - v látce je podstata pouze jako **možnost** (dynamis/potentia) být čímkoli
- **tvarová příčina** (causa formalis)
 - věc je určena svou **formou**, vlastnostmi
 - forma je **uskutečnění** (energeia/actus) podstaty, tím, co dává věci vznik a vlastnost, uskutečňuje (určuje) možnost (látku) jako svůj podklad hypokeimenon), např. dům je postaven podle plánu
- **působící příčina** (causa efficiens)
 - každé uskutečnění vyžaduje **hnací sílu**, např. dům je postaven prací zedníků a tesařů
- **účelová příčina** (causa finalis/telos → teleologie)
 - vše má svůj **účel/cíl**, to, k čemu je určeno, k čemu slouží, např. dům je postaven proto, aby poskytoval přístřeší

3. Poznámky k hylémorfismu (nauce o látce a formě):

- příklad s domem pokulhává, hylémorfismus se týká každé empirické věci
- **látk**a (řec. hylé; lat. materia) a **tvar** (ř. morfé; l. forma) **ve věci vystupují obě jen společně**, samy o sobě se empiricky nevyskytují
- **vznik** věci je dán spojením látky a formy, **zánik** jejich oddělením

4. Pohyb, prvotní nepohyblivý hybatel

Vznik, zánik, změna, to vše je zvláštním případem pohybu, **pohyb** od možnosti k uskutečnění.

Vše, co je, se pohybuje; tento svůj pohyb má od něčeho předchozího a toto předchozí opět od něčeho ještě dřívějšího; řada podnětů k pohybu však nemůže jít do nekonečna. Musí proto existovat neempirický **první hybatel**, jenž je nehybný.

Tento nehybný hybatel je aristotelský bůh, nejčistší forma a dokonalé myšlení sebe sama. Tento bůh nemá zájem o svět, nezasahuje do běhu světa a nelze jej ze světa ovlivnit. Je nehybný, a tak se svět nepohybuje díky jeho činnosti, nýbrž díky tomu, že látka o něj usiluje jako po čisté formě. (Tím se Aristotelés liší od židovství a křesťanství, které chápou Boha jako stvořitele všeho, který pouhým aktem vůle (tím, že chce, aby se to stalo) učinil všechno. Křesťanská vrcholná scholastika ovšem Aristotela uznávala.

Nauka o duši a etika

1. Duše

je podstatná **forma živého** organismu; Aristotelés nepokládá duši za něco empirického, co samo existuje mimo tělo a mohlo by se to převtělovat.

Tři části duše, které odpovídají rozvrstvení přírody:

- **duši vegetativní** neboli **rostlinnou** (výživa)
- **duši smyslovou** neboli **živočišnou** (vnímání, místní pohyblivost)
- duši rozumovou : **rozum**, který nacházíme teprve u (činnost duchovní)

2. Etika

a) Předmět etiky

- **etika** se zabývá oblastí lidské praxe - jednání na základě **rozhodnutí** na rozdíl od teoretické filosofie – zaměřené na neproměnlivé a věčné
- každá bytost od přírody usiluje o sobě vlastní **dobro**, v němž dochází svého naplnění; lidským dobrem je **činnost duše ve shodě s rozumem**
- důsledkem dobra je **eudaimonia** (blaženost), nezávislá na vnějších okolnostech, jakožto konečný cíl úsilí

„Pokud je vynikající to, co se dokonává co do své vlastní svébytné schopnosti, potom lidským dobrem je činnost duše na základě její zvláštní schopnosti (tj. rozumu).“

Ethika Níkomachova

b) Ctnosti a mravnost

Aby ARISTOTELÉS ostřeji vymezil specifické dobro duše, rozlišuje:

- **Dianoetické ctnosti** spočívají v čirém uplatňování samotného rozumu. Pro etické jednání je rozhodující chytrost, neboli **rozumnost** (frónésis).
- **Etické ctnosti** nacházíme jako již **dané**, prostředkované pořádkem nastoleným v polis. Platí na základě tradice a všeobecného **souhlasu** (např. uměřenost, velkodušnost). Podstatou etické ctnosti je mravní **výchova** a **cvik** v rámci hodnot polis.

Mravní postoj člověka se rodí až ze **souhry rozumnosti a etické ctnosti**. Společně usměřují vůli k dobru: prostřednictvím rozumového nahlédnutí ukazují cíl, k němuž má žádostivost spět. Zformují se tak snahy, které rozvíjejí přirozenost, a dosáhne se ovládnutí vášní (afektů). Svoboda vůle je přitom pro ARISTOTELA nepochybná.

Mravní postoj nepramení z rozumového nahlédnutí, nýbrž získává se v praxi: cvičením, zvykem a výukou. Proto se také bližší určení ctnosti orientuje podle úsudku a vzoru toho, kdo je zkušený.

Obsahově je etická ctnost vymezena jako **střed** mezi krajnostmi,

- např.:
- statečnost (zbabělost - přílišná smělost)
 - uměřenost (nevázanost – otupělost)
 - štedrost (lakomství – marnotratnost).

Spravedlnost je prvořadou ctností ve vztahu ke společenství. Je dvojí: **podílná** (dbá o spravedlivé rozdělení majetku a poct v obci) a **opravná** (napravuje utrpěné škody).

Nauka o státě

„Mít na zřeteli nejen nejlepší stát, ale také stát možný.“

PLATÓN: podnět k seskupení je **slabost** jednotlivce – usiluje o stát nejlepší

ARISTOTELÉS: **přirozený** lidský **sklon** k společenství – usiluje o stát možný

- „*anthrópos fysei politikon zoon*“; **jazyk** je indicií, že člověk není uzpůsoben jen pro přežití, ale pro dorozumění se ohledně užitku, dobra, spravedlnosti
- úkolem státu je mravní zdokonalení občanů, cíl je šťastný a dobrý život, jen v něm se může plně rozvinout ctnost jednotlivce
- stát se utváří z poslušnosti zvětšujících se společenství:
 - společenství dvojic (muže a ženy, otce a dítěte, pána a otroka)
 - domácnost
 - vesnice
 - polis

teprve polis zaručuje **soběstačnost**, nezávislost, sebezáchovu společenství ústavní formy (podobně jako PLATÓN je dělí podle počtu vládnoucích) – tři „pravé“ a tři upadlé:

počet	dobré	špatné
jeden	království	tyrannis
někteří	aristokracie	oligarchie
všichni	políteia	demokracie

- dobrá je ta forma státu, která slouží společenství, upadlá ta, která pouze sleduje zájmy těch, kdo právě vládnou
- **políteia** (uměřená občanská správa): smíšená forma, která slučuje přednosti ostatních ústav a odpovídá principu ctnosti jakožto středu mezi krajnostmi

„Nejlepší státní společenství je to, které se zakládá na středním stavu, pokud tento rozhoduje a brání tak převaze krajností.“

Politika

Z historické analýzy ARISTOTELÉS vyvozuje závěr, že nejlepší státní formou je ta, která je nejlépe uzpůsobena zemi a potřebám občanů. Rodinu i soukromé vlastnictví jsou přirozená uspořádání společnosti: **rodina** je **elementárnější** než vesnice a vesnice než stát, je blíže jedinci a jeho vlastním zájmům. Do vnitřní struktury společnosti ARISTOTELÉS vždy započítává také otroctví a nerovnost obecně (například mezi mužem a ženou), neboť i je pokládá za přirozený stav; mezi svobodnými muži však panuje rovnost.

Seznam zdrojů:

ANZENBACHER A. *Úvod do filosofie*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004. 377 s. ISBN 80-7178-804-X.

KUNZMANN P. *Encyklopedický atlas filosofie*. 1. vyd. Praha : NLN, 2001. 265 s. ISBN 80-7106-339-8.